

Як інтегрувати діалог у процеси перехідного правосуддя в Україні

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

Ірина Брунова-Калісецька
Тетяна Кисельова
Олег Мартиненко

Як інтегрувати діалог у процеси перехідного правосуддя в Україні

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

Ірина Брунова-Калісецька
Тетяна Кисельова
Олег Мартиненко

Автори:

Ірина Брунова-Калісецька, кандидат психологічних наук, член мережі
Глобальне партнерство з запобігання збройним конфліктам (GPPAC)

Тетяна Кисельова, кандидат юридичних наук, DPhil, доцент, голова Центру досліджень
медіації та діалогу Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Олег Мартиненко, доктор юридичних наук, професор,
аналітик Української Гельсінської спілки з прав людини

Б89 **Як** інтегрувати діалог у процеси перехідного правосуддя в Україні. Аналітична записка /
Ірина Брунова-Калісецька, Тетяна Кисельова, Олег Мартиненко. — Київ, 2020. — 20 с.

УДК 316.485.6:323.21]:327.56]](477-074)

ЗМІСТ

- 4** Резюме
- 5** Опис виклику
- 6** **ФАСИЛІТОВАНИЙ ДІАЛОГ**
як інструмент конфліктологічної практики
- 7** **НЕОБХІДНІСТЬ**
фасилітованого діалогу в процесі перехідного правосуддя
- 8** **ПЕРЕВАГИ,**
які може надати діалог у сфері перехідного правосуддя
в українському контексті
- 9** **ОСОБЛИВОСТІ**
фасилітованих діалогів як елемента перехідного правосуддя в Україні
- 11** **ФУНКЦІЇ**
фасилітованих діалогів у процесі перехідного правосуддя
- 12** **МОЖЛИВА ТЕМАТИКА**
потенційних діалогів
- 13** **ПРАКТИКА**
діалогових ініціатив в Україні та потенціал спільноти фасилітаторів
- 15** **ПОДАЛЬШІ КРОКИ**
і рекомендації для ініціювання інтеграції діалогу в процес
перехідного правосуддя
- 19** Інфографіка

Резюме

В аналітичній записці на основі ґрунтового наукового дослідження¹

Показано ефективність підходу фасилітованого діалогу для успішної імплементації перехідного правосуддя і досягнення цілей безпечної реінтеграції в єдиний конституційний простір України тимчасово окупованих територій і населення, що на них проживає

Обґрунтовано потребу у включенні фасилітованого діалогу в концептуальні засади і практику перехідного правосуддя в Україні

Виявлено ознаки, принципи і особливості фасилітованих діалогів як елемента перехідного правосуддя

Визначено функції діалогу в процесах перехідного правосуддя в Україні:

- 1) діалог як інструмент консультацій щодо перехідного правосуддя;
- 2) діалог як інструмент інклюзивного ухвалення рішень;
- 3) діалог як інструмент примирення і формування суспільних наративів

Окреслено потенційні тематичні напрями фасилітованого діалогу в сфері перехідного правосуддя в Україні

Запропоновано конкретні кроки і рекомендації:

- 1) для Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій та інших органів влади, дотичних до розробки й імплементації державної політики у сфері перехідного правосуддя;
- 2) для організацій та об'єднань фасилітаторів діалогів, громадянського суспільства та ЗМІ;
- 3) для донорської та міжнародної спільноти

¹ Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду. Особливості і функції: наук.-практ. вид. / Брунова-Калісецька І., Кисельова Т., Мартиненко О. — Київ, 2020. 60 с.

URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=42&Itemid=205&lang=ua

ОПИС ВИКЛИКУ

Правосуддя перехідного періоду необхідно Україні як для підготовки та реалізації безпечної реінтеграції тимчасово окупованих територій, так і для подолання наслідків збройного конфлікту. Нині триває активна робота з розробки національної моделі перехідного правосуддя з її головними компонентами: здійснення кримінального судочинства (*criminal prosecutions*); установлення істини (*truth-telling*); виправлення спричиненої шкоди (*reparations*); проведення інституційних реформ (*institutional reforms*). Процес перехідного правосуддя є надзвичайно складним і суперечливим, тому міжнародно-правові акти і практика постконфліктних суспільств пропонують синергію механізмів перехідного правосуддя та діалогу для забезпечення сталості перехідного правосуддя і його позитивного сприйняття суспільством.

Останнім часом в Україні відбулось декілька спроб організувати національні платформи для діалогу з різних тем, які не були

реалізовані. Все частіше чути, що Україні «потрібний національний діалог», однак чіткого розуміння процесу і принципів професійно фасилітованих діалогів у контексті безпечної реінтеграції ані на владному рівні, ані на рівні експертної спільноти немає. Вироблені в Україні документи щодо перехідного правосуддя також не інтегрують належним чином діалогові підходи. Тому процеси розробки національної моделі перехідного правосуддя і проведення діалогів на різних рівнях українського суспільства потребують більшої синергії.

Задля забезпечення наукового підґрунтя такої синергії групою науковців було проведено дослідження ролі і місця фасилітованого діалогу в моделі перехідного правосуддя і розроблено практичні підходи до інтеграції фасилітованого діалогу в концептуальні засади і практику перехідного правосуддя в Україні, які викладені в цій аналітичній записці.

ФАСИЛІТОВАНИЙ ДІАЛОГ як інструмент конфліктологічної практики

Насамперед необхідно відрізнити діалог у професійному конфліктологічному сенсі від діалогу в побутовому і філософському розумінні. У сучасній конфліктологічній практиці фасилітований діалог — це специфічна технологія зі своїми правилами і підходами; спеціально підготовлений груповий процес професійно підтримуваної комунікації, який відбувається за допомогою ведучих — фасилітаторів. Діалог має на меті поліпшення розуміння і стосунків між учасниками і, у деяких випадках, — ухвалення рішень у спосіб, що передбачає рівну можливість учасників зустрічі висловлювати власні думки в безпечному просторі². Дизайн і проведення фасилітованого діалогу забезпечують фасилітатори, які володіють необхідними компетенціями і відповідають за якість процесу.

Задля забезпечення якості і впливу діалогових процесів необхідно дотримуватися основних принципів фасилітованих діалогів.

Принципи	
Добровільність участі і самовизначення учасників діалогу	Збереження конфіденційності діалогу або, за поінформованої згоди всіх учасників, забезпечення ефективної та безпечної публічності діалогових процесів
Забезпечення інклюзивності щодо учасників діалогу з початкового етапу — залучення: 1) всіх зацікавлених стейкхолдерів; 2) представників груп, які зазнали негативного впливу конфлікту, зокрема жінок, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ветеранів, сімей загиблих, мешканців «сірої зони», за необхідності — мешканців тимчасово окупованих територій тощо	Свідома відповідальність організаторів діалогу за безпеку учасників і якість процесу, зокрема залучення професійних фасилітаторів для дизайну і проведення діалогу, забезпечення діалогових процесів достатніми часовими, людськими і фінансовими ресурсами
Сприяння, за можливості, впливу діалогу назовні: 1) забезпечення механізму виконання рішень, ухвалених під час діалогу; 2) інформування державних органів, медіа та суспільства про результати діалогу	

² Стандарти діалогу: визначення та принципи / Інститут миру і порозуміння. Київ, 2018.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1tVIZrDJHnDO-1d4w-qxoT74F-QZ0NSpS/view>;
Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Сприяння розвитку культури діалогу в Україні. 2019. 4 с.
URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/400832?download=true>

НЕОБХІДНІСТЬ фасилітованого діалогу в процесі перехідного правосуддя

Необхідність інтеграції діалогу в процес перехідного правосуддя обумовлена такими факторами

1. Застосування діалогів у процесі перехідного правосуддя, зокрема як частини національних консультацій із залученням груп населення, які відчули негативні наслідки збройного конфлікту, є вимогою міжнародно-правових документів (Концепція ЄС щодо підтримки перехідного правосуддя, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/251, Звіти ООН «Національні консультації щодо дизайну і впровадження перехідного правосуддя», «Інструменти верховенства права для постконфліктних країн» тощо)³. Відсутність консультаційних процесів і діалогової підтримки перехідного правосуддя може призвести до ескалації конфліктів у суспільстві через несприйняття ідей і цінностей перехідного правосуддя

2. Без діалогів та інших інструментів національних консультацій неможливо повноцінно урахувати і збалансувати потреби і очікування громадян від перехідного правосуддя

3. Перехідне правосуддя має подвійну мету: воно одночасно націлене і на справедливість, і на примирення. Гнучкість і відкритість концепції примирення дає кожному суспільству можливість самостійно визначити, хто з ким має приміряти у процесі перехідного правосуддя, а також розробити змістовні елементи примирення в спектрі від «ненасильницького співіснування на одній території» до «спільної побудови національної єдності і довіри в державі». Перехідне правосуддя без діалогу може працювати на справедливість, але не буде працювати на примирення, оскільки справедливість для одних не буде такою для інших.
Для цього потрібний діалог

4. Кращі практики перехідного правосуддя (Північна Ірландія, Південна Африка, Афганістан тощо), включали діалог у процес перехідного правосуддя як інструмент консультацій, ухвалення рішень або примирення і формування суспільних наративів

³ Повний список проаналізованих документів, див.: Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду. Особливості і функції: наук.-практ. вид. / Брунова-Калісецька І., Кисельова Т., Мартиненко О. — Київ, 2020. 60 с.
URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=42&Itemid=205&lang=ua

ПЕРЕВАГИ, які може надати діалог у сфері перехідного правосуддя в українському контексті

Професійно підготовлений і якісно проведений фасилітований діалог може

зняти напругу в конкретній громаді або спільноті

допомогти повноцінно урахувати і збалансувати потреби й очікування громадян
від перехідного правосуддя

підвищити відчуття причетності громадян до створення і реалізації державної політики

надати можливість усвідомити власну відповідальність за співіснування у майбутньому
і свою залученість у процеси перехідного правосуддя

підвищити вірогідність виконання та підтримки рішень влади з боку громадян

зробити внесок у запобігання поляризації суспільства

«підготувати» суспільство до зустрічі з «незручною» частиною правди у безпечний
для себе спосіб

ОСОБЛИВОСТІ фасилітованих діалогів як елемента перехідного правосуддя в Україні

У ході застосування фасилітованих діалогів у процесі розробки й імплементації перехідного правосуддя необхідно зважати на особливості, пов'язані зі специфікою і цільовою спрямованістю механізмів перехідного правосуддя, а також контекстними факторами суспільно-політичної ситуації в Україні.

1. ДІАЛОГ КОГО З КИМ?

Зважаючи на те, що механізми притягнення до відповідальності Російської Федерації та супутні процеси примирення між державами мають бути вироблені окремо, нині основними суб'єктами діалогу в перехідному правосудді є громадяни України.

Тому йде мова про фасилітовані діалоги:

- 1) всередині суспільства — між людьми, які проживають в Україні та мають різне бачення щодо її майбутнього, збройного конфлікту та інших суспільно-політичних проблем;
- 2) між мешканцями територій, які контролює уряд України, і мешканцями тимчасово окупованих територій щонайменше з приводу ненасильницького співіснування, якщо реінтеграція виявиться неможливою або небажаною, або щодо цінностей, механізмів і практичних аспектів безпечної реінтеграції, якщо вона відбуватиметься

2. Необхідність **ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА** і принципу верховенства права в ході підготовки і проведення діалогів, зокрема принципу невідворотності покарання за грубі порушення прав людини

3. Потреба суспільства домовитися спочатку про **ЦІННІСНІ ОСНОВИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ** щодо змісту понять справедливості і примирення, які в подальшому слугуватимуть підґрунтям для всіх механізмів перехідного правосуддя. Важливо, що примирення не є смиренням, готовністю все забути, «компромісом» або «здачею інтересів держави»; наказом влади згори прощати, забувати, відчувати довіру тощо; примусом до будь-яких почуттів та емоцій, як і не є заборобою на них. Примирення — це спосіб співіснувати разом без збройного конфлікту та насильства і узгодження в суспільстві різних бачень щодо війни та майбутнього після війни. Однак визначення конкретного змісту примирення для України необхідно винести на обговорення шляхом діалогу

4. Необхідність урахувувати **СВОЄЧАСНІСТЬ** тематики діалогів та відтерміновувати діалогові ініціативи, коли неможливо забезпечити безпеку учасників, є ризики маніпулятивного використання діалогів або застосування силових методів вирішення конфліктів, за наявності інших серйозних загроз

5. Необхідність підвищеної уваги до питання **ЛЕГІТИМНОСТІ І НЕЗААНГАЖОВАНOSTІ** осіб, які організовують і фасилітують діалогові процеси

6. Необхідність урахувувати **КОНТЕКСТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ** — не допускати політичних маніпуляцій, викривлення інформації щодо діалогів, превентивно реагувати на безпекові ризики всередині і ззовні країни з урахуванням принципу непорушності суверенітету України та відновлення її територіальної цілісності

ФУНКЦІЇ фасилітованих діалогів у процесі перехідного правосуддя

1. ДІАЛОГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ є найактуальнішим сьогодні.

З урахуванням вимог міжнародно-правових документів постає потреба організувати діалогові процеси як частину національних публічних консультацій щодо вироблення основних підходів до понять «справедливість», «примирення» та конкретних механізмів моделі перехідного правосуддя із залученням широких верств населення, зокрема груп, які зазнали негативного впливу конфлікту. Прототип Дорожньої карти перехідного правосуддя, розроблений Українською Гельсінською спілкою з прав людини, може стати хорошим підґрунтям для таких консультацій

2. ДІАЛОГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНКЛЮЗИВНОГО УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ є найперспективнішим у сфері інституційних реформ — реформи поліції, безпеки, державного управління тощо, і може бути застосований вже зараз. Однак питання необхідності застосування в Україні формату Національного діалогу, який був досить успішним у деяких країнах Африки і Азії, з огляду на його формалізованість і специфічність, потрібно спеціально досліджувати.

Зважаючи на це, необхідно розрізняти поняття національного діалогу і діалогів на національному рівні

3. ДІАЛОГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРИМИРЕННЯ І ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАРАТИВІВ може починатися з тем щодо історичної пам'яті передконфліктного минулого, від радянських часів, а можливо і раніше. Така діалогова робота закладе підґрунтя і допоможе сформувати позитивний досвід для роботи з пам'яттю щодо сучасного збройного конфлікту в рамках процесу перехідного правосуддя

Нижче представлено можливу тематику діалогів, розподілену за функціями і напрямками перехідного правосуддя. Запропонований авторами цього дослідження перелік не є вичерпним.

МОЖЛИВА ТЕМАТИКА ФАСИЛІТОВАНИХ ДІАЛОГІВ ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

ФУНКЦІЇ ДІАЛОГУ

ДІАЛОГ ЯК ІНСТРУМЕНТ

КОНСУЛЬТАЦІЙ

мета:

- 1) порозуміння між різними цільовими групами;
- 2) вироблення пропозицій для органів влади з питань, які потребують консультації з цільовими групами

ІНКЛЮЗИВНОГО УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ

мета:

- 1) порозуміння між різними цільовими групами;
- 2) спільне ухвалення рішень (стратегій, дорожніх карт, проєктів нормативних актів тощо) з урахуванням інтересів і досвіду різних цільових груп

ПРИМИРЕННЯ І ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАРАТИВІВ

мета:

- 1) порозуміння та підвищення довіри між різними цільовими групами;
- 2) узгоджене сприйняття суспільством суттєвих питань щодо конфлікту

НАПРЯМИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

1

ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: удосконалення судової та слідчої практики; правовий захист жертв збройного конфлікту; ефективне переслідування винних у скоєнні воєнних злочинів і грубих порушень прав людини

Які категорії осіб і за яких умов можуть бути амністовані? Яким чином можна ресоціалізувати амністованих осіб? Які альтернативні види відповідальності можуть бути застосовані?

Закріплення в нормативних актах процедури ухвалення управлінських рішень, в алгоритмі яких передбачена гендерна складова і участь посадовців-представників цільових груп

Проговорення і погодження різних розумінь ціннісних основ перехідного правосуддя — справедливого притягнення до відповідальності і питань амністії, зокрема щодо різних сторін збройного конфлікту і застосованих термінів

2

ВИПРАВЛЕННЯ (ВІДШКОДУВАННЯ) ШКОДИ ЖЕРТВАМ КОНФЛІКТУ: матеріальна компенсація завданої шкоди; моральна сатисфакція; відновлення порушених прав

За якими критеріями визначати жертв конфлікту? Яким чином урахувати гендерні аспекти і визнати жертви сексуального насильства? Якими можуть бути репарації (грошові, символічні, моральні)? Якою має бути загальнонаціональна політика пам'яті про війну, як про героїв, так і про жертв? Як удосконалити механізми відновлення прав ВПО та/або громадян України, які мешкають на тимчасово окупованих територіях, без ризику для національних інтересів?

Ухвалення регіональних і локальних рішень щодо меморіалізації героїв і жертв збройного конфлікту, наприклад, установлення пам'ятників, створення музеїв, перейменування вулиць, створення медіапродуктів тощо. Ухвалення регіональних і локальних рішень щодо додаткових заходів / обсягів відшкодування: виплати з місцевих бюджетів, надання пільг і послуг

Проговорення і визнання різного досвіду, рівня очікувань і наративів війни людьми, які безпосередньо відчували наслідки збройного конфлікту, і тими, хто відчув це опосередковано. Проговорення і визнання різного досвіду: жертв і екскомбатантів, осіб, які проживають по обидві боки лінії зіткнення

3

ПРАВО ЗНАТИ ПРАВДУ: документування подій, які стосуються збройного конфлікту; встановлення історичної правди; максимально повне та правдиве інформування населення про хід та наслідки збройного конфлікту

Яким чином налагодити максимально ефективний для громадян механізм документування подій збройного конфлікту? Чи потрібна Україні Комісія (регіональні комісії) правди та примирення? Якими вони мають бути? Яким може бути доступ громадян до архівних матеріалів стосовно подій конфлікту?

Ухвалення спільних рішень щодо інформаційної політики, зокрема механізмів надання «публічного голосу» різним цільовим групам. Запровадження локальних освітніх програми щодо пам'яті про війну, рішень щодо налагодження взаємодії між громадою, місцевою владою, поліцією тощо

Проговорення і визнання різних наративів історичної пам'яті, починаючи з радянських часів («різних», «незручних правд»). Проговорення і визнання різного досвіду і наративів подій сучасного збройного конфлікту. Проговорення і узгодження тем, які ще не варто обговорювати в публічному просторі.

4

ГАРАНТІЇ НЕПОВТОРЕННЯ КОНФЛІКТУ, зокрема через інституційні реформи, освіту і вільний простір для громадянського суспільства (реформування і посилення потенціалу органів влади; організаційно-правове забезпечення змін у діяльності органів влади)

Які категорії осіб і за яких умов мають бути люстровані? Яким чином можна ресоціалізувати люстрованих осіб? Як забезпечити взаємодію населення та нових посадовців правоохоронних структур та інших органів влади на звільнених територіях?

Розробка і запровадження, наприклад через механізм громадського бюджету, локальних програм безпеки громад, локальних освітніх програм щодо пам'яті про війну, рішень щодо налагодження взаємодії між громадою, місцевою владою, поліцією тощо

Проговорення умов і ключових аспектів примирення як гарантії неповторення. Визначення ролі ЗМІ у примиренні. Проговорення очікувань населення потенційно деокупованих територій щодо реформ

ПРАКТИКА ДІАЛОГОВИХ ІНІЦІАТИВ в Україні та потенціал спільноти фасилітаторів

В Україні існує достатньо розвинута спільнота професійних медіаторів і фасилітаторів діалогу. Ще до 2013 року більше ніж 3000 українців пройшли програми підготовки з базових навичок медіації⁴; після 2013 року кількість осіб, підготовлених за цим напрямом, збільшилась у декілька разів. Діалоги за участі фасилітаторів діалогу активно підтримуються донорськими організаціями.

Центр досліджень медіації та діалогу
Києво-Могилянської академії ідентифікував
157 діалогових процесів в Україні, проведених
66 українськими і міжнародними організаціями
в 14 областях України з січня 2014 р. до квітня 2017 р.⁵

Тематика діалогів варіювала від тем щодо шляхів вирішення конфлікту, минулого і майбутнього України, ідентичностей, до технічних тем — реформи освіти, охорони здоров'я, децентралізації, створення об'єднаних територіальних громад, питань інфраструктури в громадах, інтеграції ВПО та ветеранів у громади, що їх приймають, прав людини тощо. Дослідження зафіксувало, що після вдалих фасилітованих діалогів, підтриманих донорськими проектами, органи місцевого самоврядування почали самостійно замовляти послуги фасилітаторів діалогів і підтримувати діалоги в місцевих громадах (наприклад у м. Бахмут, Пирятин, Покровськ, Сєвєродонецьк).

⁴ Kyselova T. Professional Peacemakers in Ukraine: Mediators and Facilitators before and after 2014. Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal. 2017. vol. 3. URL: <http://kmlpj.ukma.edu.ua/article/view/120119/115078>

⁵ Кисельова Т. Розуміючи діалог: Аналітичний звіт за результатами опитування учасників діалогів в Україні / Центр досліджень медіації та діалогу, НаУКМА. Київ, 2018. 28 с. URL: <https://md.ukma.edu.ua/publications/>

Навіть у темах перехідного правосуддя, концепція якого перебуває ще в стадії розробки, діалоги вже проводились. Так, деякі питання перехідного правосуддя розглянуто під час діалогів Святогірської групи (питання правосуддя, відповідальності і примирення)⁶ та ініціативи «Донбаський діалог» (питання амністії, примирення)⁷.

Згідно з дослідженням, найбільшу кількість діалогів організовували та/або фасилітували такі організації й ініціативи:

- ✓ Координатор проєктів ОБСЄ в Україні⁸,
- ✓ Одеська обласна група медіації,
- ✓ ПРООН⁹,
- ✓ Інститут миру і порозуміння і РГО «Жіночі ініціативи»¹⁰,
- ✓ ГО «Інформаційний центр «Майдан Моніторинг» (Українська Миротворча Школа)¹¹,
- ✓ Лабораторія мирних рішень¹²,
- ✓ Інженери порозуміння¹³,
- ✓ Ідеї Змін¹⁴.

З 2020 року почала активну роботу Геоінформаційна система аналізу і вирішення конфліктів *UN RPP*¹⁵.

Ці діалогові ініціативи і платформи можуть слугувати основою для поширення діалогової практики в Україні, зокрема в процесах перехідного правосуддя.

⁶ П'ять років війни: 1825 днів... Скільки ще? 2019. 42 с. URL: <https://www.sviatogorskgroup.com/wp-content/uploads/2019/11/5-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D0%B2%D1%96%D0%B8%CC%86%D0%BD%D0%B8.pdf>

⁷ Третій діалоговий марафон. Шляхи і способи виходу з військового конфлікту. Донбаський діалог — камертон світобудівництва. 28.09.2017. URL: https://www.donbassdialog.org.ua/2017/09/dialogue-marathon-online-dialogue-ru.html?fbclid=IwAR1Vjc3KCsZt5Y0mIWp_qoCpelr9vWdV5sostdsBGO7cjZGjEw18Y42EbJQ

⁸ Приєднання громад до міст обласного значення та ОТГ: Звіт за результатами серії діалогових партнерських зустрічей в Київській, Донецькій, Львівській, Одеській, Дніпропетровській та Харківській областях. Київ, 2019. 54 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/551/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_2019.pdf

⁹ Геоінформаційна система аналізу і вирішення конфліктів UN RPP. *Dialog-UA.org*. URL: <https://dialog-ua.org/>

¹⁰ Діалог для порозуміння, чи будемо горло драти? *Херсон. Громада. Ініціатива*. 04.03.2019. URL: <https://hgi.org.ua/article.php?id=567>

¹¹ Ляшенко Н. Соціальний діалог про порозуміння у Голій Пристані. *Українська миротворча школа*. 28.12.2015. URL: <https://peace.in.ua/sotsialnyj-dialoh-pro-porozuminnya-u-holij-prystani/>

¹² Лабораторія мирних рішень. *Накуніно*. 19.03.2018. URL: <https://nakipelo.ua/uk/organisation/laboratoriya-mirnyh-reshenij/>

¹³ Діалогова зустріч між представниками різних громад, нацполіції та держслужбовцями у Чугуєві. Інженери порозуміння. 13.11.2018. URL: <https://peaceengineers.com/news/dialogova-zustrich-mizh-predstavnykamy-riznyh-gromad-natspolitsiy-ta-derzhsluzhbovtamy-u-chuguvi-42/>

¹⁴ Жіночі ініціативи за мир на Донбасі (2017—2020). *Ideas for Change*. URL: <http://ideizmin.com.ua/projects-ukr/pidstorinka-dva/>

¹⁵ Геоінформаційна система аналізу і вирішення конфліктів UN RPP. *Dialog-UA.org*. URL: <https://dialog-ua.org/>

ПОДАЛЬШІ КРОКИ і рекомендації для ініціювання інтеграції діалогу в процес перехідного правосуддя

ДЕРЖАВНИМ ОРГАНАМ

Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Представництву Президента України в Автономній Республіці Крим, Міністерству юстиції України, робочій групі з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Комісії з питань правової реформи, іншим органам влади, дотичним до розробки й імплементації державної політики в сфері перехідного правосуддя в рамках вироблення політики щодо відновлення та розбудови миру, розвитку тимчасово окупованих територій України після їх реінтеграції, а також прилеглих до них територій; задля зниження ризику виникнення або поновлення збройного конфлікту; підготовки та впровадження засад перехідного правосуддя; підвищення національного потенціалу для врегулювання збройних конфліктів рекомендовано:

1. Використовувати у внутрішніх і зовнішніх комунікаціях поняття фасилітованого діалогу відповідно до визначення, розробленого спільнотою фасилітаторів діалогу в Україні; відрізняти діалог від інших форматів публічних подій (круглих столів, презентацій, конференцій)¹⁶.

2. Створити робочу групу при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України із залученням фасилітаторів діалогів та експертів у галузі перехідного правосуддя і розробити механізм включення діалогів до моделі перехідного правосуддя:

¹⁶ Стандарти діалогу: визначення та принципи / Інститут миру і порозуміння. Київ, 2018.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1tVIZrDJHnDO-1d4w-qxoT74F-QZ0NSpS/view>

- 2.1. Включити питання діалогів до концепції та інформаційної стратегії перехідного правосуддя, програм діяльності уряду та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, що наразі перебувають у процесі розробки.
- 2.2. Розробити концепцію проведення діалогових заходів у різних напрямках перехідного правосуддя, їх черговості, тематики, цільових груп, необхідних ресурсів тощо.
- 2.3. Розробити механізм координації діалогових ініціатив і механізм доведення результатів діалогів до відомих тих, хто ухвалює рішення — насамперед перемовників у Мінському процесі і державних органів для забезпечення поєднання різних рівнів мирного процесу.
- 2.4. Розробити методологію збору інформації та моніторингу процесів перехідного правосуддя, які мають конфліктний потенціал¹⁷, та включити її в моніторинг і оцінку ефективності заходів з відновлення та розбудови миру, що нині перебуває у процесі розробки. Щоквартально оприлюднювати звіт про результати моніторингу.

3. Провести робочі консультації зі спільнотами фасилітаторів діалогів і правозахисників, розробити механізм забезпечення інклюзивності діалогових і консультаційних процесів щодо перехідного правосуддя, а саме: залучити стейкхолдерів і групи населення, які безпосередньо зазнали негативного впливу конфлікту (ВПО, ветерани, мешканці «сірої зони», сім'ї загиблих тощо) як на етапі розробки, так і впродовж імплементації моделі перехідного правосуддя. Зважаючи на те, що жінки становлять найуразливішу категорію населення, постраждалого в результаті збройного конфлікту, особливу увагу необхідно приділити залученню жінок, зокрема на політичному рівні, і запровадженню гендерної експертизи під час ухвалення рішень щодо перехідного правосуддя.

4. Урахувати ризики політичних маніпуляцій у разі застосування громіздких централізованих форматів діалогу на національному рівні шляхом створення національних платформ. На початкових етапах розробки і впровадження політики перехідного правосуддя спиратися на локальні діалогові платформи й ініціативи громадянського суспільства, які вже існують.

¹⁷ Аналіз конфліктного потенціалу Дорожньої карти перехідного правосуддя див. с. 19—24 у: Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду. Особливості і функції: наук.-практ. вид. / Брунова-Калісецька І., Кисельова Т., Мартиненко О. — Київ, 2020. 60 с. URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=42&Itemid=205&lang=ua

ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Організаціям та об'єднанням фасилітаторів діалогів, організаціям громадянського суспільства та ЗМІ у реалізації правозахисної, діалогової та медійної діяльності щодо просування діалогу як інструменту сприяння перехідного правосуддя пропонуються такі можливості:

1. Використовувати у внутрішніх і зовнішніх комунікаціях поняття фасилітованого діалогу відповідно до визначення, розробленого спільнотою фасилітаторів діалогу в Україні; відрізнити діалог від інших форматів публічних подій (круглих столів, презентацій, конференцій)¹⁸.
2. Формувати запит щодо тем діалогів у органів влади, місцевого самоврядування та суспільства.
3. Розробити і поширити освітні і просвітницькі матеріали, які роз'яснюють:
1) суть, принципи і механізми перехідного правосуддя; 2) суть, принципи, правила фасилітованих діалогів, особливості їх застосування в процесах перехідного правосуддя.
4. Провести дослідження щодо узагальнення і аналізу кращих практик діалогів в Україні і поширити його результати.
5. Включити в діалогові теми різні аспекти перехідного правосуддя, наприклад питання справедливості, виправлення (відшкодування) шкоди жертвам, історичної пам'яті передконфліктного минулого, починаючи з радянських часів тощо.
6. Співпрацювати з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, робочою групою з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Комісії з питань правової реформи, іншими державними органами і громадськими організаціями щодо підготовки документів у сфері перехідного правосуддя; розробки дизайну і проведення діалогів у різних напрямках перехідного правосуддя; координаційних механізмів, механізму доведення результатів діалогів до відома тих, хто ухвалює рішення; механізму забезпечення інклюзивності діалогових процесів у сфері перехідного правосуддя.
7. Розробити навчальні програми і організувати навчання основам медіації, фасилітації, вирішення конфліктів для представників державних органів, залучених до розробки і реалізації політики щодо перехідного правосуддя.
8. Розробити проекти, спрямовані на сталу комунікацію, обмін експертизою і навчання між спільнотами правозахисників і фасилітаторів діалогу (проведення спільних наукових і нетворкінгових заходів, тренінгів з основ фасилітації, медіації та вирішення конфліктів для правозахисників; тренінгів щодо перехідного правосуддя, методології роботи з ціннісно орієнтованими темами діалогів і травматичним досвідом учасників для фасилітаторів діалогу тощо).
9. Розробити рекомендації щодо особливостей проведення і методологічних основ фасилітованого діалогу в сфері перехідного правосуддя для донорів, організаторів, фасилітаторів діалогів та інших стейкхолдерів.
10. Сприяти висвітленню належним чином у медіа публічних діалогів і результатів неопублічних діалогів щодо перехідного правосуддя, доводити їх до відома суспільства задля кращого розуміння цих процесів і запобігання маніпуляціям навколо тем перехідного правосуддя.

¹⁸ Стандарти діалогу: визначення та принципи / Інститут миру і порозуміння. Київ, 2018.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1tVIZrDJHnDO-1d4w-qxoT74F-QZ0NSpS/view>

ДОНОРСЬКИЙ І МІЖНАРОДНИЙ СПІЛЬНОТІ

щодо розширення застосування діалогових процесів, зокрема в сфері перехідного правосуддя, пропонуються такі можливості:

1. Використовувати у внутрішніх і зовнішніх комунікаціях поняття фасилітованого діалогу відповідно до визначення, розробленого спільнотою фасилітаторів діалогу в Україні; відрізнати діалог від інших форматів публічних подій (круглих столів, презентацій, конференцій)¹⁹.

2. Підтримувати проекти, спрямовані на просвітництво в сфері діалогів і перехідного правосуддя, навчання діалогу і перехідному правосуддю державних службовців; комунікацію, «перехресний» обмін знаннями і навчанням між спільнотами правозахисників і фасилітаторів діалогу (спільні заходи, тренінги тощо).

3. Співпрацювати як з органами влади, так і з українською експертною та професійною фасилітаторською спільнотою щодо визначення тематичних пріоритетів діалогів у перехідному правосудді.

4. Підтримувати спільні ініціативи громадянського суспільства і державних органів щодо проведення діалогів у сфері перехідного правосуддя на локальному і національному рівні, зокрема щодо тем історичної правди, визначення ціннісних основ перехідного правосуддя тощо.

5. У діалогових проєктах, зокрема за участі мешканців тимчасово окупованих територій, сприяти залученню як фасилітаторів українських експертів з діалогу; сприяти їхній спільній роботі з міжнародними експертами в рамках однієї команди, де досвід міжнародних фасилітаторів і медіаторів слугуватиме підтримувальним механізмом.

6. Сприяти підсиленню спроможності професійної спільноти українських фасилітаторів: підвищенню їхньої кваліфікації у сфері перехідного правосуддя, поліпшенню методологічної основи діалогів, запровадженню системи збору і аналізу інформації щодо кращих практик діалогу в Україні, розробці координаційних механізмів тощо.

7. Урахувати ризики і потенціал діалогів на теми перехідного правосуддя і системно забезпечувати діалогові процеси достатніми часовими, людськими і фінансовими ресурсами. Рекомендований термін проєктів щодо діалогу в перехідному правосудді — не менше трьох років.

¹⁹ Стандарти діалогу: визначення та принципи / Інститут миру і порозуміння. Київ, 2018.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1tVIZrDJHnDO-1d4w-qxoT74F-QZ0NSpS/view>

ФАСИЛІТОВАНИЙ ДІАЛОГ І ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В ПЕРЕХІДНОМУ ПРАВОСУДДІ

спеціально підготовлений
груповий процес

відбувається за допомогою
ведучих — професійних
фасилітаторів

ДІАЛОГ

має на меті покращання розуміння
та стосунків між учасниками, у деяких
випадках — ухвалення рішень

передбачає рівну можливість
учасників діалогу висловлювати
власні думки в безпечному просторі

ПРИНЦИПИ ДІАЛОГУ

ДОБРОВІЛЬНІСТЬ
участі і самовизна-
чення учасників
діалогу

КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ
процесу діалогу або,
за поінформованої
згоди всіх учасників, —
безпечна публічність

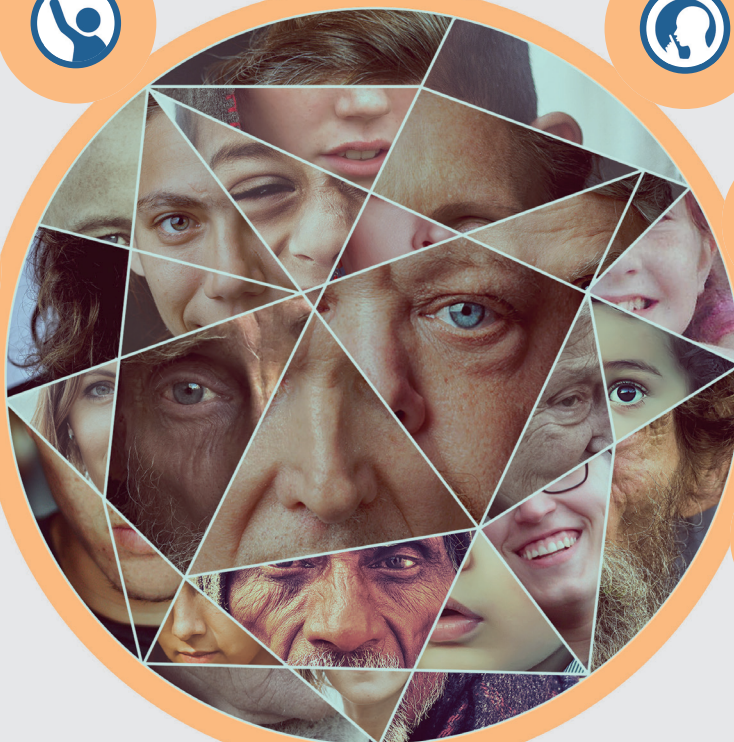
**ВІДПОВІДАЛЬ-
НІСТЬ** організа-
торів діалогу за
безпеку учасників
і якість процесу
(залучення профе-
сійних фасилітато-
рів, забезпечення
ресурсами тощо)

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ —
залучення всіх заці-
кавлених стейкхол-
дерів і представників
груп, які зазнали
негативного впливу
конфлікту

**СПРИЯННЯ
ВПЛИВУ ДІАЛОГУ** —
за можливості,
виконання рішень,
ухвалених
під час діалогу;
інформування
державних органів,
медіа та суспільства
про його результати

ОСОБЛИВОСТІ ФАСИЛІТОВАНИХ ДІАЛОГІВ ЩОДО ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

1

Діалог кого з ким? Зважаючи на те, що механізми притягнення до відповідальності Російської Федерації та супутні процеси примирення між державами треба напрацьовувати окремо, нині основними суб'єктами діалогу в перехідному правосудді є громадяни України. Тому йде мова про фасилітовані діалоги: 1) всередині суспільства — між людьми, які мешкають в Україні і мають різне бачення її майбутнього, збройного конфлікту та інших суспільно-політичних проблем; 2) між мешканцями територій, контрольованих урядом України, і мешканцями тимчасово окупованих територій щонайменше щодо ненасильницького співіснування, якщо реінтеграція виявиться неможливою або небажаною, або щодо цінностей і механізмів безпечної реінтеграції, якщо вона відбуватиметься

2

Необхідність **дотримання норм міжнародного права** і принципу верховенства права в ході підготовки і проведення діалогів, зокрема принципу невідворотності покарання за грубі порушення прав людини

3

Потреба суспільства домовитися спочатку про **ціннісні основи перехідного правосуддя** щодо змісту понять справедливості і примирення, які в подальшому слугуватимуть підґрунтям для всіх механізмів перехідного правосуддя

4

Необхідність урахувати **своєчасність** тематики діалогів із застосуванням принципу «не нашкодь» та відтермінувати діалогові ініціативи, коли неможливо забезпечити безпеку учасників, постають ризики маніпулятивного використання діалогів або застосування силових методів вирішення конфліктів, а також за наявності інших серйозних загроз

5

Необхідність підвищеної уваги до питання **легітимності та незаангажованості** осіб, які організовують і фасилітують діалогові процеси

6

Необхідність урахувати **контекст гібридної війни** — не допускати політичних маніпуляцій, викривлення інформації щодо діалогів, превентивно реагувати на безпекові ризики всередині і ззовні країни

ПРИМИРЕННЯ В ПЕРЕХІДНОМУ ПРАВОСУДДІ ЧЕРЕЗ ДІАЛОГ

МЕТА ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ – І СПРАВЕДЛИВІСТЬ, І ПРИМИРЕННЯ

«Найпростіше [примирення] означає знайти спосіб жити поруч із колишніми ворогами — не обов'язково любити їх, чи прощати їм, чи забувати минуле будь-яким чином, але співіснувати з ними, розвивати ступінь співпраці, необхідної для ...того, щоб ми всі мали краще життя, живучи разом, ніж те, коли ми жили окремо»¹

Примирення — це спосіб співіснувати разом без збройного конфлікту та насильства і узгодження різних бачень щодо війни та майбутнього після війни в суспільстві

¹Huyse L., Bloomfield D., Barnes T. (eds.). Reconciliation After Violent Conflict: A Handbook. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2003, p. 12.

ПРИМИРЕННЯ НЕ Є:

смирінням, готовністю все забути, так званим «компромісом» або «здачею інтересів держави»

наказом влади згори прощати, забувати, відчувати довіру тощо

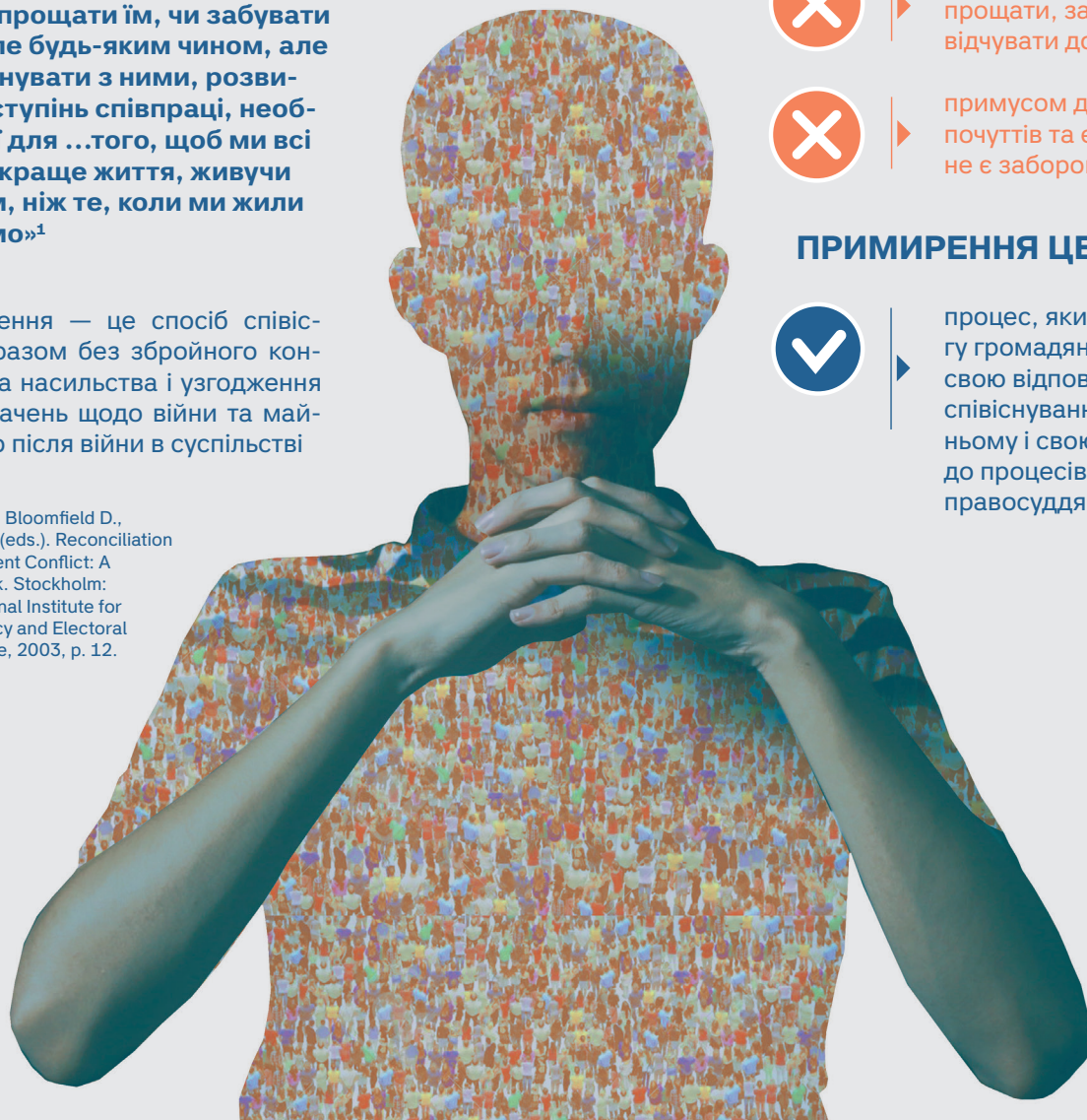

примусом до будь-яких почуттів та емоцій, як і не є заборонаю на них

ПРИМИРЕННЯ ЦЕ:

процес, який дасть змогу громадянам відчути свою відповідальність за співіснування у майбутньому і свою залученість до процесів перехідного правосуддя

Гнучкість і відкритість концепції примирення дає можливість кожному суспільству самостійно визначити — хто з ким має примірятися у процесі перехідного правосуддя, а також розробити змістовні елементи примирення в спектрі від «співіснування на одній території» до «спільної побудови національної єдності і довіри в державі»

ДІАЛОГ

Перехідне правосуддя на всіх його етапах без діалогу може працювати на справедливість, але не буде працювати на примирення, оскільки справедливість для одних не буде такою для інших. Для цього потрібний **діалог**

Конкретний зміст примирення також необхідно з'ясувати шляхом **діалогу**

Діалог — це можливість за уявленнями про групу «вони» побачити живих людей, з їхніми болями і мотивами, сумнівами і внутрішніми конфліктами, дізнатись про їхнє бачення справедливості, бажаного майбутнього, можливостей співіснування або червоних ліній

Аналітична записка

ЯК ІНТЕГРУВАТИ ДІАЛОГ У ПРОЦЕСИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

БРУНОВА-КАЛІСЕЦЬКА Ірина Володимирівна

КИСЕЛЬОВА Тетяна Сергіївна

МАРТИНЕНКО Олег Анатолійович

Редактор: Анна Радченко

Автор інфоплакатів та ілюстрації на обкладинці: Максим Афанасьєв

Переклад матеріалів з англійської: Андрій Мосейко

Додрукарська підготовка: ФОП Харченко

Формат 60x84/8

Ум. друк. арк. 2,35. Тираж 100 прим.

Зам. №

Віддруковано ФОП Харченко

